

נוביני קרקובסקיה **Nowiny Krakowskie**

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
 Związek Krakowian w Izraelu
 Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס : לילי הבר
 רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
 טלפון : 09-9579540, פקס : 054-4436366
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 155 ינואר 2020 טבת תש"פ

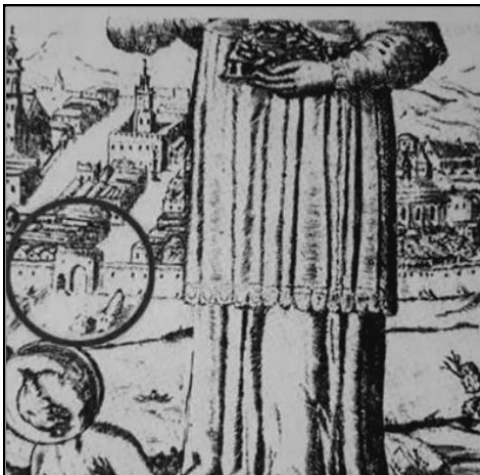
בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

התגלו שערי הכניסה מקרקוב לקז'ימייז'

במהלך עבודות חפירה של הכביש שברחוב קרקובסקה התגלה שבר של שער שחיבר בעבר את האי קז'ימייז' עם העיר קרקוב. התגלית, שער חמר, שהיה אחת הכניסות העיקריות לשעבר ל"עיר היהודים" נבנה, ככל הנראה, במאה ה-15 או ה-16, והיו בו שתי כניסות - האחת להולכי רגל והאחרת להעברת משאות.

הממצא החדש הזה מתווסף לסדרת תגליות בעקבות עבודות שיפוץ נרחבות המתבצעות במרכז העיר קרקוב. לפני כחודש התגלה שער כניסה נוסף לקז'ימייז', המתוארך למאה ה-14 ולפני כחצי שנה התגלו שרידים של גשר מהמאה ה-19 שחיבר בעבר את קרקוב לקז'ימייז'.

הממצאים הארכיאולוגיים הללו שופכים אור על דרכי הגישה לקז'ימייז', שאוכלסה על ידי יהודים בתקופתו של המלך קזימיר הגדול, כשקרקוב הייתה בירת פולין. באותה תקופה היה זה אי באמצע נהר הוויסלה, ובמאה ה-19 יושב אחד מיובלי נהר הדיטלה וקז'ימייז' חוברה לקרקוב.

השער בעל הכניסה הכפולה המחבר את קרקוב עם קז'ימייז'

לגניה ונחום מנור היקרים,

מזל טוב לחתונת הפלטינה - 70 שנות נישואין!

חוגגים אתכם ומאחלים עוד שנים רבות של אהבה, בריאות ונחת.

המשפחה והחברים

ברכות לחברנו

ד"ר דוד ויינפלד

על זכייתו בפרס א.מ.ת. לשנת 2019

בקטגוריה תרבות ואמנות, תחום תרגום שירה וספרות

שביבים,

ניצולי שואה רבים זכאים לטיפול נפשי תומך, להם ולבני משפחתיהם, במטרה לסייע ולהקל על המצוקות הנפשיות. הטיפול ניתן חינם או במחיר מסובסד, במרכזי העמותות או בביתו של ניצול השואה.

שני ארגונים עומדים לרשות ניצולי השואה :

מרכז אלה להתמודדות נפשית עם אבדן

כתובת ההנהלה הראשית :
רחוב יגאל אלון 157 משרד
941, תל אביב

טלפון : 03-6910921

פקס : 03-6951574

דוא"ל : elah@elah.org.il

עמותת עמך - המרכז הישראלי לתמיכה נפשית וחברתית

בניצולי שואה ובדור השני

כתובת ההנהלה הארצית :

רחוב הלל 23 קומה 8 ירושלים

טלפון : 02-6250634

פקס : 02-6250669

דוא"ל : amcha@amcha.org

ניצולי שואה שנולדו בפולין לפני שנת 1945 ואשר היו בגטאות בפולין או במחנות ריכוז/השמדה או שהוגלו בפקודת השלטון הסובייטי - עשויים להיות זכאים לקיצבה חודשית מטעם ממשלת פולין, בגובה של כ-100 יורו.

מי שטרם פנה לקבלת הקיצבה יפנה אל טניה קלימנקו במרכז הארגונים של ניצולי השואה, רחוב המסגר 55 תל אביב, קומה שנייה

טלפון : 03-6243343

פקס : 03-5613884

דוא"ל : Tanya@holocaust-s.org

דמויות בגטו קרקוב, על פי הרוקח תדאוש פנקביץ'

הקוראים, ונעלם לשעה, כל כולו שקוע בקריאה. הכרנו את אשתו העדינה, הגברת אנה, אישה חומת שיער וצנומה שהקפידה תמיד על הופעה נאה, ואת בתו החמודה דורינה, נערה מקסימה, בהירת שיער ותכולת עיניים. הם היו דוגמה של משפחה אידיאלית ואוהבת.

ליזראלר הייתה אחות יפהפייה, הגברת גוטמן, ושניהם עבדו במסירות רבה בבית האבות בגטו, ועשו רבות להקלת סבלם של בני אדם. הגברת גוטמן טיפלה גם בילדים ב-קינדרהיים (מעון ילדים), שברחוב יוזפינסקה 12. ליזראלר לא זכה לראות בעיניו את סיומה של המלחמה. הוא נהרג מפגיעת כדור גרמני. הגברת אנה ובתה דורינה, לבושות תמיד שחור, ועמן הגברת גוטמן, ניצלו והגרו לארצות הברית.

אורחת נוספת הייתה גיזלה פנדלר, אשה שחומת עור ואלגנטית מאד. עד פרוץ המלחמה נמנתה עם שמנה וסלתה של החברה בקרקוב. היא הייתה בעלת גלריה לתמונות יקרות ערך. גיזלה פנדלר הייתה אולי האשה הראשונה בעיר שנהגה במכונית מרשימה. היא הייתה בעלת תושיה, ניחנה באומץ לב וידעה למצוא עצה גם במצבים שנראו חסרי תקווה. בעלה היה רופא שיניים, מן הידועים והמצליחים בקרקוב. הגברת פנדלר ובנה אהובה אדם נותרו בחיים, ואחרי המלחמה עזבו את פולין והתיישבו באמריקה.

עורך הדין איש קרקוב, נתן אוברלנדר, ריאליסט מפוקח, היה אף הוא נוטל חלק בוויכוחים שהתנהלו בבית המרקחת. הוא לא האמין בסיומה המהיר של המלחמה. דבריו עוררו סערת רוחות ומחאות מצד א. וקס, בעל בית חרושת למנורות בפודגוז'ה. וקס סבר שצריך לדעת לקרוא בין השורות בעיתון ופירש שמפלת הגרמנים היא בלתי נמנעת. הוא גורש ב-28 באוקטובר 1942 ונספה באותה אקציה.

גם ד"ר רומואלד לאקס, אורולוג ומנתח מצויין, איש גבה קומה ואלגנטי, נהג לפקוד את בית המרקחת. הוא היה מדבר לאט, שוקל כל מלה, פניו הביעו אי-שקט, תמיד היה מוטרד ושקוע בנסיון לפתור בעיות.

יום אחד לפני הגירוש נעלם ד"ר לאקס ואיש לא ידע לאן. אך רק אחר כך התברר שנמלט עם משפחתו לוורשה, השתתף במרד בווארשה ונלקח בשבי. יחד עם קבוצת מורדים נאלץ ד"ר לאקס לרוץ לפני הטנקים הגרמנים בכיוון הבריקאדות של המורדים הפולנים. הוא מת מות גיבורים.

ידידי בלב ובנפש היה הרופא ד"ר ליאון שטיינברג, שבילה אצלנו בקביעות. לקבוצת אורחינו הנחמדים היו שייכים גם ד"ר ולאדיסלאב הפסימי, מר פרויד, איש חביב עם מראה של אציל פולני וד"ר ו' ארמר. פרויד היה חייכן ותמיד מרוצה, כך גם אשתו, גברת ד"ר פרויד, הוא הבין בכל דבר, הכיר עולם ומלואו, כי נסע הרבה כשעבד בקונסוליה הפולנית בברלין.

ד"ר ארמר, אדם בעל אופי כן וטהור, בקיא בתלמוד ובקבלה, הביא אלי פעם אוצר גדול: שנים עשר ספרי תורה שהיו בגטו והיה צריך להסתיר אותם. הצטערנו צער רב כשנודע לנו שהוא נורה במחנה פלשוב.

(המשך בעמוד הבא)

בספרו "בית מרקחת בגטו קראקוב" תדאוש פנקביץ', שהמשיך להפעיל את בית המרקחת שבכיכר זגודי בגטו עד לחיסולו, מתאר הרוקח אנשים שהגיעו לבית המרקחת במהלך אותם ימים איומים. בין היתר הוא מספר כך:

"אל המבקרים הקבועים בבית המרקחת יש להוסיף גם את רופא העיניים הידוע, ד"ר אברהם מירובסקי, שהיה בעל מקצוע מעולה ומנתח דגול. הוא היה בעל מזג טוב, שלו ומלא טאקט, אם כי תמיד שקוע בהרהורים ובעצבות.

הוא הגיע לגטו בפברואר 1942, ואז נודע לו על מות אשתו. בבנו הקטן המיותם טיפלה במסירות גברת אמייסן-דיטלר. אחרי זמן מה נקלח הילד ממנה בידי הגרמנים, ועקבותיו נעלמו. ד"ר מירובסקי לא חדל לחפש את בנו.

תדאוש פנקביץ' בבית המרקחת בגטו (1908-1995)

ד"ר מירובסקי נישא שנית בגטו. את החופה והקידושין העמיד רב תושב הגטו, שהמשיך בעיסקו בגטו בחשאי. החתונה התקיימה ב-6 במאי 1942. הכלואים בגטו לא רצו להיות גלמודים. לא רצו "ללכת" אל גורלם גלמודים. לא רצו למות גלמודים. אחרי המלחמה השתקעה משפחת מירובסקי בישראל. [...]

"אורח קבוע בבית המרקחת היה פיליפ שור, לשעבר מורשה חתימה בבנק וינאי. הוא ידע והכיר מנגינות ואריות רבות מתוך אופרות ואופרטות, אף על פי שלא היה בעל קול זמר. שור היה פנומן במוסיקה, ושמיעתו האסולוטית עוררה התפעלות. האיש היה כמו אנציקלופדיה מהלכת, מחונן בזכרון נדיר, בחוש הומור ובלשון שנונה. הוא היה יושב אצלי לילות שלמים בזמן החיפושים כשנודע לו שהמשטרה היהודית מוציאה אנשים מדירותיהם ואוסרת אותם. המעצרים נעשו בלילות. לא פעם ישבנו שנינו בבית המרקחת, וראינו כיצד אנשי המשטרה היהודית מובילים את האסירים בהתאם לרשימות שבידיהם.

"היה לנו עוד חבר קרוב מאד, מ. יזראלר, סוחר יהלומים, מומחה בענף הזה, בעיקר בליטוש. שנים רבות בילה בחוץ לארץ, התמחה במקצועו. [...] הוא היה איש בעל אופי טהור, בעל ואב למופת. יום יום היה מופיע בשעה 10 בערך, נוטל מהדורה חדשה של ה"קראקואר צייטונג", מתיישב בכורסה שהוצבה כאן לנוחיות

דמויות בגטו קרקוב, על פי הרוקח תדאוש פנקביץ' (המשך)

נוספים, ביניהם גם **הנריק טייכלר**, גרפיקאי ידוע, תושב הגטו. כשהרגיש טייכלר שמתקרבת סכנה היה מוצא לעצמו מקלט אצל שלאק, ויושב שם עד שנסתיימה ה"אקציה". כשעבר הגטו לשליטת הגסטפו, ב-15 באוקטובר 1942, הפסיקו שלאק וזברויה את פעילותם בתוך הגטו, ותעודות המעבר איבדו את תוקפן.

מפעם לפעם היה מבקר אצלי הדוקטור למשפטים ולפילוסופיה **בן ציון רפפורט**. הוא היה גם סופר ועיתונאי, דמות ידועה. הוא היה אולי בן 68, לבן שיער, גבוה, והתגורר עם אחותו הקשישה בגטו. הצטיין באינטליגנציה בלתי רגילה. דיברו היה נעים ומרתק. נהניתי מאד לשמוע אותו מספר על עבודתו המדעית, על נסיעותיו, על מחקריו ועל השקפת העולם שלו. למרבה הפלא המלחמה לא עניינה אותו כלל, כשם שלא ענינו אותו החדשות מן החזית, ואפילו לא עניינים הקשורים במלחמת הקיום היומיומית. הוא חי כאילו על כוכב אחר, כולו שקוע בעבודתו המדעית. חובב מושבע של מתמטיקה, היה מסוגל להשקיע שעות רבות בפתרון שאלות מתמטיות.

יום אחד בא וסיפר לי שעלה בידו לפתור שאלה מתמטית שפיתגורס הכריז עליה שאינה ניתנת לפתרון – חלוקת זווית לשלושה חלקים בעזרת סרגל ומחוגה. רפפורט טען שעשה את כל החישובים האפשריים, והוא בטוח שאינו טועה. הפגשתי אותו עם פרופסור תדאוש ואז'ווסקי, מתימטיקאי ידוע באוניברסיטה היאגלונית, שעבר בקפדנות על פתרונות של ד"ר רפפורט, וקבע שלמרות שהבעיה אמנם אינה ניתנת לפתרון מוחלט, בכל זאת שיטתו של ד"ר רפפורט היא הטובה והמדויקת ביותר מכל אלה הקיימות עד עתה, והיא תפורסם בכתבי עת מדעיים. וכך אמנם היה בתום המלחמה, אך רפפורט לא זכה לראות בפרסום הצלחתו. הוא גורש ב"אקציה של חודש יוני - נוספה."

"... ולמרות הכל, גם אז לא אבו האנשים להאמין. רצח המונים, חנק בגז ושרפות בכבשנים לא נתפסו בשכל. אלא, שעכשיו התחילו להגיע עוד ועוד ידיעות על דחיסת האנשים לקרונות, על תחנות שאין להן שם, על פסים שאינם מובילים לשום מקום ועליהם עומדות רכבות מלאות אדם, ימים ולילות, בלי אוכל ומים. אחר כך נעלמות הרכבות ביערות עבותים מוקפים גדרות תיל, ומשם שוב אין חוזרים..."

עד שיום אחד נפוצה במהירות הבזק הידיעה שאדם אחד, מהמשלוח המיועד לבלז'ץ, ניצל וחזר לגטו. הניצול היה מרפא שיניים, בכנר שמו. בתחנה קפץ לבית שימוש ציבורי, ודרך החור הגדול ירד עד למטה. הצואה הגיעה עד חזהו. וכך עמד שם כמה ימים. כאשר שמע שלמעלה שקט, ואין סימן למגורשים, יצא ממחבואו ושם פעמיו אט-אט לכיוון קרקוב, חזר לגטו.

היה זה מרפא השיניים בכנר שאימת את הידיעות על קיום מחנות שבהם מבצעים הגרמנים רצח עם בגזים ובשרפות. אבל גם דבריו לא יכלו להתקבל על הדעת. האם יתכן שבמאה העשרים יירד לשפל מדרגה עם שנתן לעולם כל כך הרבה אנשי שם? כל כך הרבה אנשי אמונה?..."

באחד הימים הראשונים לאחר הקמת הגטו הופיעה אצלי דמות מעניינת: גברת **דורה שמרצלר**, יהודייה מגרמניה, שברחה לפולין עם עלות היטלר לשלטון. בקרקוב היא עבדה במפעלי הנייר של אלכסנדרוביץ' ברחוב דלוגה 1. היא הייתה אישה נאה ומטופחת, גון עור בהיר, עיניה תכולות, שיערה אדמוני. בזמן ה"אקציות" הייתה נעלמת מן הגטו ורק כשנגמר הכל הייתה חוזרת. כשהחלה ה"אקציה" של יוני, שוב התכוונה להסתלק מן הגטו, ולפני צאתה אמרה לנו שתוך ימים ספורים נראה אותה שוב בבית המרקחת. אבל לרוע המזל מכיוון שלא הייתה נוכחת בגטו בזמן חלוקת החותמות לא קיבלה את ה"תעודה הכחולה" Bauschein, המקנה זכות לשהות בין החומות. בלית ברירה עזבה את קרקוב, עברה לעיירה זאבז'וב והסתתרה שם עם יהודים שנמלטו. פטרונה הרוחני של דורה שמרצלר היה רוקח צעיר, ארתור ביברשטיין. בנס עלה בידי להשיג עבורה את ה"תעודה הכחולה" ומסמכים נחוצים אחרים והיא חזרה לגטו. [...]

בחיפוש שערכו הגרמנים אצל **ארתור ביברשטיין**, ידידה של דורה, נמצא מכתב שנועד לדורה. הגרמני שערך את החיפוש היכה את ארתור וציווה לאסרו. הכל חשבו שבא הקץ, אבל בזכות התערבות מידית ותקיפה שוחרר ארתור. מי שהתערב למענו היה דר מיכאל וייכרט, כי ארתור עבד במשרדו. איש לא ידע לדבר עם הגרמנים כמוהו, ואיש לא הכיר את המנטאליות ואורח החשיבה שלהם כמוהו. רבים אף אינם יודעים עד היום שהם חייבים לו את חייהם.

שני פולנים, **ולאדיסלב שלאק ורומן זבוריה**, היו מתייצבים בבית המרקחת מספר פעמים בחודש, ומביאים עמם מעטפות גדולות. המעטפות הכילו ניירות מזויפים, תעודות זהות, חותמות עשויות ללא דופי, מסמכים וכתבי עת של ארגוני המחתרת. הנמענים היו באים כדי לקבל את המעטפות, על פי רוב בשעות הערב או הלילה.

כתבי העת שימשו חומר קריאה לכל אורחינו הקבועים, ואחר כך הועברו הלאה. בדירתו של ו. שלאק נמצא בית דפוס סודי, ושם עבדו שני פולנים ועמם אנשים

התקשורת בגטו עברה מפה לאוזן

נשים בקהילה היהודית של קרקוב עד המאה ה-20

ג'ופרי מ. וייסגורד Geoffrey M. Weisgard חקר וכתב על הנשים היהודיות בקהילת קרקוב, ופרסם את ממצאיו במאמר בכותרת **The Role of Women in the Jewish Community of Krakow. An Unwritten History?**. תמצית הדברים, עד תחילת המאה ה-20, מובאת כאן.

ההשקפה כי נשים ממלאות רק תפקיד משנה לגברים באה לידי ביטוי בכתבי היסטוריונים קדומים שכתבו על הקהילה היהודית בפולין בכלל, ועל קרקוב בפרט. היסטוריונים אלה היו פיבל הירש ווטשטיין (1858-1924) וברנהרד פרידברג (1876-1961). פרופ' מאיר באלאבן הסתמך על כתיבהם, בבואו לכתוב על תולדות קהילת יהודי גליציה וקרקוב.

עיון באינדקס השמות שבשני כרכי יצירתו "תולדות היהודים בקרקוב ובקז'ימייז' 1868-1204, מעלה כי הרוב המכריע של האנשים המוזכרים בספר הם גברים. באותם מקומות בהן מופיע שמה של אישה הרי לרוב מופיע הציון 'בת' או 'רעיה', דהיינו, הן מוזכרות רק בזכות או בעיקר כבת אביהן או כאשתו של הבעל.

בספרו של ברנרד וויינריב "יהודי

אמליה קריגר Amalia Krieger (1846-1928) ניהלה את עסקי הצילום של משפחת קריגר, לאחר פטירתו של אחיה נתן

פולין", על כ-400 עמודיו, המילה 'נשים' אינה מופיעה באינדקס, ונושא מעמדן של נשים מוגבל למעט יותר מדף אחד. המחבר מתייחס לתפקידן של נשים בנישואין, וכותב כי "בפועל נשים חלקו את נטל הפרנסה, ובמקרים מסוימים היו הנושאים העיקריים בנטל זה. נשים בודדות זכו לשבחים על למידה יוצאת דופן, צדקה או אדיקות. הם נחשבו רשמית גם כשותפות לבעלות על נכסים."

הפרסום של המוזיאון היהודי בקרקוב, לרגל תערוכה על יהודים בולטים בקרקוב מהמאה ה-14 ועד המאה ה-20, כולל ביוגרפיות של כ-60 מנהיגי הקהילה, מתוכם רק שלוש הן נשים: רוזה רוק, שרה שנירר וזופיה אמייסן – שתי הראשונות קשורות לבית התומים היהודי ולחינוך בנות יהודיות אורתודוקסיות, והשלישית – היסטוריונית לאמנות. בספר בהוצאת האוניברסיטה הגלונית על המורשת היהודית בעת המודרנית, כולל 29 ביוגרפיות ורק ארבע מתייחסות לנשים: זופיה אמייסן, מריה איינהורן-סוסולובסקה (פסיכולוגית), לורה קאופמן (זואולוגיה) ומריה אורביד (פסיכיאטרית).

נשים ורכוש

בסיפור על המלך קז'ימייז' הגדול ואהובתו היהודיה אסתרקה מסופר כי מתוך מסירות כלפיה בנה המלך עבורה בתי אחוזה רבים. בין אם לסיפור הספציפי הזה יש תוקף היסטורי ובין אם לא, ברור כי לכמה נשים יהודיות היו זכויות קניין עוד מהימים המוקדמים של ההתיישבות היהודית בפולין. לדוגמה רחל, חמותו של הרב יעקב פולק, הייתה היהודייה היחידה שקיבלה את הזכות להחזיק בית בקרקוב לאחר גירוש היהודים בשנת 1495.

בתייעוד נוסף מהמאה החמש עשרה נכתב כי בתקופה מסוימת היה בית ברחוב אנה הקדושה בבעלותה של שרה, אלמנתו של "יהודי בשם שמרל". לעומת זאת, רשימה חלקית של בעלי נכסים בקז'ימייז' משנת 1653 אינה כוללת נשים.

ככל הנראה הייתה הוראה כללית בהלכה היהודית כי אישה נשואה אינה יכולה להיות בעלת רכוש ללא

תלות בבעלה, והכלל היה כי כל הכנסותיה של האישה שייכות לבעלה. אם זאת, רכוש שהיה בבעלותה של האישה לפני נישואיה – שייך לה, אך יש למכור את נכסי האישה כדי לשלם את חובותיו של בעלה.

ככלל, בת לא ירשה מאביה. לעומת זאת, אם אישה התאלמנה, ולא הייתה מעורבת פשיטת רגל, היא ירשה מבעלה. נראה כי ירושה זו נותרה חלק מרכוש האישה גם אם התחתנה בשנית מכיוון שהיא נרכשה לפני הנישואין השניים. במקרה הנדיר של פרידה או גירושין, היה על הבעל לשלם לאשתו פיצויים כהחזר בגין נדוניה.

מרשימת משקי בית בתחילת המאה ה-19, הכוללת כ-200 נכסים ב"עיר היהודית", רק ארבעה נכסים רשומים על שמות נשים: אסתר גולדגרטל (מספר בית 73), אדל אלסטר, אלמנה (בית 104), פרלה ברכסלר (176) ופרידל רוזין (178), אך אין מידע על עסוקיהן, וכך גם לגבי מפקדי אוכלוסין שנערכו במחצית המאה.

סחר ומסחר

מתוך רישומי המכס והמסחר, הכוללים גם אינדקס של שמות סוחרים, נמצא מספר מועט של שמות נשים, אך ידוע שהיו נשים שעסקו במסחר. למשל: רחל שהורשתה לגור בקרקוב לאחר 1495, עסקה במסחר והייתה מלווה כספים לבית הדין המלכותי, גולדה סחרה, רבקה הייתה ירקנית אשר ישבה בכניסה לחנויות, את גיטל קוזיובובסקה, אלמנתו של דייויד טודרוס, שבלטה בעסקים במאה ה-17, ואחרות.

בראשית המאה השמונה עשרה היה חשש מ"השתתפותן הבלתי נראית של נשים במסחר, ובמיוחד ברוכלות", ומנהיגי הקהילה שללו מכל פעילויות כאלה של נשים, והטילו עליהן עונשים חמורים.

עיון ברישומי לידות, נישואים ומוות מובילים אף הם למסקנה כי רוב הנשים היו עקרות בית ולפיכך מקצוען אינו מוזכר בתעודות אלה, אם כי ידוע שהיו מקצועות שהיו שמורים, בדרך כלל, לנשים, למשל: שידוכים.

נשים בקהילה היהודית של קרקוב עד המאה ה-20

פעילויות דתיות

כמו בהיבטים אחרים של החיים היהודיים בקרקוב, כל הפעילויות הדתיות רוכזו בידי גברים, ומתוך הרישומים אנו למדים כי נשים, כולל נשים אורתודוקסיות, לא הגיעו לבית הכנסת בקרקוב ולא הייתה עזרת נשים, וזאת עד המאה ה-17. תפקידה העיקרי של האישה היה ניהול משק בית כשר, חינוך הבנות וחלקן אף התנדבו בבתי יתומים.

על העניין שהיה לנשים מסוימות בענייני דת ניתן ללמוד מפקס הדין של הרב איסרליש (הרמ"א) לפיו במונחים הלכתיים קפדניים מותר לנשים ללבוש טלית, אך הן לא צריכות לעשות זאת, שכן בכך הן מראות יהירות.

על נשותיהם ובנותיהם של רבני קרקוב אפשר ללמוד מהמצבות שבבית הקברות הצמוד לבית הכנסת הרמ"א ברחוב שרוקה, אשר היה פעיל עד סוף המאה ה-18, ומתמציות

מספרי הרשומות של הקהילה. כך למשל כותב ההיסטוריון פייבל הירש ווטשטיין כי לרב נתן נטע שפירא (1585-1633) הייתה בת, חוולה פרידה, שהתחתנה שלוש פעמים, וכי גיטל, אשתו של יעקב לזר טריביצ'ר הסכימה לגדל את התינוקת בת שבע, בתו של בנימין זאב וולף סרקס הורוביץ, שהיה דיין בקרקוב.

יש עדויות מצולמות לכך שנשים ביקרו, מדי פעם, בבתי העלמין היהודיים. ביקור שנתי אחד כזה היה בל"ג בעומר, כשנשים וגברים עלו לקברו של הרמ"א. יחד עם זאת, נשים לא השתתפו בהלוויות.

התנועה החסידית, שהגיעה לקרקוב ממזרח, נועדה בעיקר לגברים, בספרות החסידית אין שום אינדיקציה שלנשים היה תפקיד או חשיבות בדרך רוחנית חדשה זו. גם הרפורמטורית החינוכית, שרה שנייר, שהקימה את "בית יעקב" בתחילת המאה העשרים, ביקשה את עצתו של הרב.

לא כל הנשים היהודיות בקרקוב היו אדוקות. מסוף המאה ה-19 נמשכו נשים ונערות רבות להשכלה, לציונות החילונית ולסוציאליזם, והיו אף שהתנצרו – בתוך 15 שנים, משנת 1887, התנצרו למעלה מ-300 נשים יהודיות בקרקוב.

זכויות נשים להצבעה ולהשכלה

לנשים באוסטריה, ומכאן שגם בגליציה כולה ובקרקוב, לא הייתה זכות בחירה לפני מלחמת העולם הראשונה (זכות בחירה מלאה לגברים באוסטריה ניתנה רק ב-1907). נשים הודרו ברובן מפוליטיקה, מסחר ותעשייה, לא רק בקרקוב.

רק בשנת 1878 הורשו נשים להשתתף בהרצאות באוניברסיטה בקרקוב, וגם אז רק כאורחות, ורק כ-15 שנים מאוחר יותר, בשנת 1894, הורשו נשים לקבל תארים אוניברסיטאים.

15 במרס 2020 - 77 שנים לחיסול הגטו בקרקוב

השלט המוצב על שרידי חומות הגטו ברחוב לבובסקה, ביידיש ובפולנית: "כאן חיו, סבלו ונרצחו מידי המדכאים ההיטלראים, ומכאן נלקחו בדרכם האחרונה למחנות המוות.

חלק מחומת גטו קרקוב 1941-1943

כמידי שנה, עירית קרקוב בשיתוף הקהילה היהודית, הפסטיבל לתרבות יהודית וגופים אחרים, יקיימו מצעד לציון חיסול הגטו בפודגוז'ה, בהשתתפות מאות אנשים מקרקוב ומחוצה לה.

המצעד יתקיים ביום ראשון י"ט אדר התש"ף 15 במרס 2020 (חיסול הגטו היה בתאריכים 13-14 במרס 1943), והמשתתפים יתכנסו בשעה 12:00 בכיכר גיבורי הגטו, היא כיכר השילוחים, ומשם נצעד כולנו דרך רחוב לבובסקה, ליד שרידי חומות הגטו, אל האנדרטה שבמחנה הריכוז הגרמני לשעבר, פלשוב שם מתקיים טקס זיכרון.

קבוצה של כ-30 ישראלים תשתתף השנה במצעד, ואנו מזמינים אתכם להצטרף אלינו לכל סוף השבוע 13-15 במרס, ולהשתתף באירועים שאנחנו מקיימים בקז'ימייז. ביום שישי ה-13 במרס בשעה 16:00 נצא לסיור מודרך בקז'ימייז – מרמ"א ועד גבירטיג, נצטרף לתפילה בבית הכנסת הרמ"א, ואחר כך נתכנס לקוקטייל של קבלת שבת ב"כליזמר הויס" שברחוב מיודובה.

ביום שבת ה-14 במרס לפני הצהריים נקיים מפגש עם חברים קרקובאים במוזיאון יהודי גליציה ברחוב דיור, ונדון ב: כח המאחד של קשרים ותרבות רב-לאומית, אתר ההנצחה במקום בו היה מחנה הריכוז פלשוב, אייקוני שואה באמנות ועוד ועוד.

במוצאי שבת: קונצרט כליזמר בבית הכנסת "טמפל" ברחוב מיודובה: ממרדכי גבירטיג ועד ליאופולד קוולובסקי.

ביום ראשון ה-15 במרס בשעה 10:00 נצא לסיור בבית העלמין היהודי "החדש" שברחוב מיודובה ובסיור נפגש בכיכר גיבורי הגטו למצעד השנתי לציון חיסול הגטו.

מוסדות פיננסיים של יהודי קרקוב

כבר במאה ה-10 התיישבו בקרקוב כמה סוחרים יהודים, אך רק במאה ה-13 הם קיבלו פריוילגיה (זכות) כללית אשר התירה להם לשבת בעיר. אז הוקמה "שכונה" יהודית במרכזה של העיר, באיזור רחוב אנה הקדושה, והיהודים התפרנסו, בין היתר, מעסקי בנקאות. במאה ה-14 היה היהודי לבקו לבנקאי של מלך פולין, קזימיר הגדול, ובמאה ה-15 משפחת הבנקאים פישל עמדה בקשרים עם מלכי פולין. במאה ה-16 היו בני משפחת יקעלש מגדולי העשירים בעיר היהודית קזימייז', ויעקב-יעקל היה מלווה כסף לאוצר המדינה. בנו, ר' אייזיק, היה בנקאי וסוחר, ובנה מכספו את אחד מבתי הכנסת המפוארים בפולין - בית הכנסת אייזיק. גם בנו השני של ר' יעקל, ר' משה, היה בנקאי, סוחר ופרנס הקהל שהקים מכספו בית זקנים במקום. בתחילת המאה ה-19 התמנה לתפקיד הרב של הקהילה בקרקוב ר' דב מייזליש, שהיה בנקאי ובין לקוחותיו היו אנשי האצולה הפולנית.

במאמר של ד"ר צבי פרנס "פני החברה והכלכלה היהודית בקראקא לפני החורבן" שהתפרסם ב"ספר קראקא" נכתב כי מתוך 66 עסקים בתחום הסחר, כספים וביטוח באותם שנים, היו 48 בבעלות יהודים (למעלה מ-70%) ורק 18 בבעלות לא יהודית.

בין המוסדות הפיננסיים שפעלו בתקופה שבין שתי מלחמות העולם היו:

הבנק המסחרי בקרקוב (Bank Komercejalny w Krakowie) הוקם בשנת 1919, וכתובתו הייתה בכיכר

המרכזית 15. חברי מועצת המפקחים היו: קרול רול (יו"ר), תדיאוש אפשטיין (סגן יו"ר), אלכסנדר אדלמן, ליאו פירסט, ד"ר אלפרד פורדה רפפורט, אדולף וורנקה. הון הבנק הסתכם ב-1.5 מיליון זלוטי. ב-20 בדצמבר 1949 חוסל הבנק בהוראת השלטונות.

הבנק א. הולצר בקרקוב (Dom Bankowy A. Holzer w Krakowie) הוקם בשנת 1863. בשנת 1937, כתובתו הייתה ברחוב גרטרודי 11, והיה לו סניף בכיכר המרכזית. הבעלים היה ארטור ווהל והמנהל - ש. מ. ווהל. ההנהלה כללה לאון ברנגר, ד"ר אלפרד הולצר, ליאון ראב, אלקן רוזנצוויג, לאון וולד. הון המניות הסתכם ב-2.2 מיליון זלוטי, והוא חוסל בשנת 1947.

קאופרטיב פודגורסקה (Podgórska Spółdzielnia Kredytowa w Krakowie) הוקם בשנת 1926 והיה שייך לאיגוד האגודות השיתופיות היהודיות בפולין. וחברי הדירקטוריון היו: עמנואל ארליך (נשיא), סלומון קראגן, פאוול טיסלוביץ, שוליים בירנבוים, ב. חיים הלברשטאם, שמעון בונט ושמואל קראגן. בשנת 1937 היה הון המניות 56.7 אלפי זלוטי.

בית הבנקים של ה. ריפר ושותפיו - Dom Bankowy H. Ripper i S-ka (w Krakowie) הוקם בשנת 1919, ומשרדו הראשי היה בכיכר המרכזית 17. בעלי הבנק היו אדולף הבר והוגו ריפר, שנרצח באושוויץ בדצמבר 1941. הון המניות הסתכם ב-600 אלף זלוטי, והבנק נסגר בשנת 1947.

משרד חליפין של מטבעות של הנריק שפרלינג (Kantor Wymiany Henryk Sperling w Krakowie) הוקם בשנת 1919, ופעל מבית בכיכר המרכזית 5. הנריק שפרלינג, יליד 1889, בנם של סלומון וולף ורחל, נרצח בשואה בשנת 1942.

הבנק לאחריות הדדית - Spółdzielczy Bank Gwarancyjny w Krakowie הוקם בשנת 1928, והיה חבר באיחוד האגודות השיתופיות היהודיות בפולין. כתובת הבנק הייתה ברחוב דיטלה 37, וחברי מועצת המפקחים היו: בולסלאו צ'ודקביץ, ד"ר זיגמונט לנדאו, מאקס לאוטרבאך, אינג' יוסף טאוב, ארתור אייבנשילץ. בשנת 1937 הון המניות הסתכם ב-80 אלף זלוטי.

הבנק לשיקום מגורים "בון", בבעלות משפחות אשכנזי, גרינברג וקורנגולד.

"בני ברית" בקרקוב

סקירה על תולדות ארגון "בני ברית" בקרקוב בשנים 1892-1938 התפרסמה בעבר על ידי המרכז לחקר תולדות יהודי פולין ותרבותם של האוניברסיטה היגלונית בקרקוב.

"בני ברית" הוא ארגון חברתי יהודי שנוסד בשנת 1843 בניו-יורק, במטרה לאחד את עם ישראל, לפתח את ההשכלה, ולעזור לנזקקים. בין היתר ביקש הארגון ליצור גשר אל החברה הלא-יהודית. עד מלחמת העולם הראשונה היה הארגון אנטי-ציוני, ואחרי המלחמה שונה הקו בהדרגה עד לתמיכה במפעל הציוני. בשנת 1940 מנה הארגון כ-150,000 חברים ברחבי העולם.

ערב מלחמת העולם השנייה היה מספר החברים בלשכה בקרקוב כ-250 ועד לפטירתו היה ד"ר יהושע טהון נשיא הלשכה.

קדמו לו, בסוף המאה ה-19, ד"ר פיליפ לנדאו, ד"ר פרדיננד אייכהורן, ד"ר רפאל לוסגרטן, ד"ר שמואל טילס, ד"ר יעקב הירש וד"ר מאוריצי הורוביץ.

במאה ה-20 שימשו כנשיאי הלשכה ד"ר טישלר, זיגמונט רש, הנריק קאופמן, לאון אדלר, יוסף וינברגר, ד"ר הייש, ארנולד שטיינר וד"ר פיליפ לנדאו.

קוראים כותבים,

לנו בידו "הכל בסדר". מי שנשאר בגטו נשלח למחרת ישר בטרנספורט להשמדה.

גם בפלשוב המשיכה ברוניה לקבל חבילות ומכתבים מבוסקו. הוא הבטיח לה שיש ביכולתו לחלץ אותה מהמחנה, והתחנן שתבוא איתו. אבל ברוניה נקראה בין אהבתה אליו לבין מחויבותה למשפחה. במיוחד לאמה שכל הזמן התחננה שלא תעזוב אותה.

ברוניה ומשפחתה נשלחו בטרנספורט לבירקנאו, ישר למשרפות.

שרה ליפשיץ

האחים טורן

בהתייחס לכתבה על "האחים טורן" ברצוני לדייק את הדברים: האחים טורן דוד והירש (סבא רבא שלי) הקימו את המפעל, ובשנת 1931 הועברה הבעלות לסבי, איזק טורן ולאחיו יעקב.

TELEFON NR. 147-59 ADRES TELEGRAFICZNY: "THORN" KRASICKIEGO 18 METALLWARENFABRIK	FABRYKA WYROBÓW METALOWYCH BRACIA THORN KRAKÓW-PODGÓRZE, UL. KRASICKIEGO 18-20 Znak odn.	KONTO CZEK. P.K.O. KRAKÓW Nr. 404.046 KONTO BANK. POWSZECHNY BANK KREDYTOWY KRAKÓW
---	---	--

לאחר כיבוש קרקוב הלאימו הגרמנים את שני המפעלים שהיו בבעלות האחים טורן: המפעל שייצר אבזמים וכפתורים ממתכת ומפעל קטן יותר לייצור רוכסנים. שני המפעלים היו בשני מבנים ברחוב קרשיצקיגו 18-20 בפודגוז'ה. שם המפעל שונה לשם הנאמן - יוסף גייסלר - וייצרו בהם בעיקר כפתורים למדים של הצבא הגרמני.

דוד טורן המשיך לעבוד במפעל גם בעת הכיבוש, והיה מנהל חשבונות ראשי במפעלים. על מנת למנוע את גירושו נשלח מכתב שבו נכתב, בין היתר, כי דוד טורן עובד בפירמה משנת 1938, מנהל את מחלקת המכירות וחשוב המיסים, ונמצא עכשיו ברישום אינוונטר והכנת מאזן. עוד נכתב כי האדון טורן מכיר היטב את כל מורכבות העניינים ולכן הוא חיוני מאוד להמשך העבודה. כחברה ארית-גרמנית המייצרת מוצרים עבור הוורמאכט והמשטרה, מקווים לתשובה חיובית לבקשה.

במכתב התשובה שנכתב אל היהודי דוד טורן ומשפחתו, נאמר כי: "בכדי לא להפריע לפעילות החברה אנו מסכימים להשהות את הוראות הגירש עד לסוף פברואר 1941. לאחר מועד זה אין התנגדות לגירוש."

בשנת 1942 נרצחו דוד טורן ורעייתו חיה במחנה הריכוז "ברודי".

לאחר המלחמה הולאמו המפעלים על ידי הקומוניסטים, כרכוש "נכסי אויב", והוחזרו לבני המשפחה ששרדו. בשנת 1947 הולאם בשנית על ידי משרד הכלכלה ולמרות מאבק משפטי ממושך, של כ-20 שנה לא הושב ליורשים החוקיים.

האחים התעשיינים טורן לא היו בעליה של מסעדת "טורן", הייתה שייכת לענף טורן אחר.

יצחק איגנצי פינסטר

יוסף סרוקה מוסיף כי לפני המלחמה התארח בביתה של עדה זילברנינג לבית טורן, רופאה אלמנה מקרקוב.

בוסקו ואני

בעקבות הכתבה על אוסוולד בוסקו אני רוצה לספר על הכרותי האישית עם האיש ואיך הציל את חיי.

בת דודתי ברוניה התגוררה בעיירה קטנה בסמוך לקרקוב, והיתה בת למשפחה דתית מאוד ומחמירה במצוות. כל בני המשפחה למדו בישיבות. ברוניה סרבה לכל הצעות השידוכים שהופנו אליה. היא רצתה

אוסוולד בוסקו 9.1907-2.1944
חסיד אומות עולם

לחיות, להנות מהחיים. וכשמלאו לה שלושים שנה ועדיין לא נישאה, הציעה לה חברתה הטובה לעבור לקרקוב, לחיות בעיר הגדולה ואולי למצוא שידוך. בקרקוב גרה ברוניה בבית דודתה רוזה, שהייתה גם דודתי מצד אבי.

בקרקוב עבדו שתי חברות ב-כל-בו "נאכט". ברוניה, עם עיניה היפות וצחוקה המתגלגל, אהבה מאוד את עבודתה החדשה והצטיינה בה. אחד הלקוחות, "שוצפוליציי" אוסוולד בוסקו, התעניין בברוניה והזמין אותה לקפה. בעידודה של חברתה הסכימה ברוניה להיפגש איתו. היה זה הגבר הראשון שיצאה איתו. כך התחילה האהבה הגדולה.

בגטו, שם התמנה לקומנדנט, סידר בוסקו, בקומה השלישית ברחוב קרקוסה 7, דיור לברוניה, לדודה רוזה, למשפחה שלנו ולבת דודתי ארנה. היו אלו חדרים שיועדו בזמנו לפועלים במפעל השוקולד הסמוך. בוסקו נהג להביא לנו מצרכים, אימא שלי בישלה ואני, הייתי כבת 12 אז, הבאתי את המזון לחדרה של ברוניה.

כשהגטו הצטמצם, עברנו - בעזרתו של בוסקו - לדירה ברחוב יוזפינסקה. בפברואר 1942 חלה אבי והיה זקוק לאשפוז. בוסקו סידר עבורו אישור לאשפוז בבית חולים מחוץ לגטו, ואימי קיבלה אישור לשהות לצידו במהלך היום. לא דבר מובן מאליו באותם זמנים.

כנראה בעקבות מידע שהיה ברשותו, נסע בוסקו לכפר הולדתה של ברוניה והביא לגטו את כל משפחתה - הוריה, אחיה ואחותה, וכך נוספו גם הם לדירה. לקראת שבת נהג בוסקו לשלוח בשר לצלי ודגים כדי שאימא תכין גפילטע פיש, ואני הבאתי לחדרה של ברוניה מגש דגים ממולאים כשכל בני משפחתה, אביה החרדי ואמה הדתיה מסבים לשולחן השבת יחד עם בוסקו.

בוסקו אהב את ברוניה אהבת נפש והציע לה נישואין.

כשהתחיל חיסול הגטו והמעבר לפלשוב שלח בוסקו שליח להודיע לנו להתפנות מיד מהגטו ולא לחכות ליום האחרון. שמענו בעצתו והצטרפנו לטרנספורט שיצא לפלשוב עוד באותו היום. בוסקו עמד בשער הגטו וסימן

ספרים, רבותי, ספרים "ארוכה הדרך הביתה..."

ארנה (אסתר) שפגטנר-פרידמן, בתם של משה שפגטנר ורחל לבית צייזלר-גליקסמן מבז'סקו, פרסמה את ספר זכרונותיה בשנת 1995, ובו היא סוקרת את חייה לפני המלחמה, תחילת המלחמה והמעבר לגטו עד לחיסולו. במרס 1943 הועברה לפלשוב ומשם, באוקטובר 1944, לאחר חיסול מחנה הריכוז פלשוב, הועברה יחד עם אסירות אחרות לאושוויץ-בירקנאו. בינואר 1945, עם התקדמות הצבא הרוסי לעבר אושוויץ, החל פינוי מחנה הריכוז, וארנה יחד עם אחרים נשלחו בצעדת המוות עד שהגיעה למחנה רוונסבריק שנמצא צפונית לברלין, ומשם למחנה הסמך מלכוב.

לאחר המלחמה חזרו שרידי המשפחה לקרקוב, והחליטו לבנות את עתידם בישראל. שנתיים ימים נמשך מסעם הביתה מפולין לגרמניה, ומשם לצרפת - למרסיי, שם הועמסו על ספינת המשא "פאן יורק" בדרכם לחיפה. ב-13 בספטמבר 1948 הגיעו הביתה, למולדת.

בהקדמה לספרה כותבת אסתר-ארנה: נולדתי בשנת 1929. כאשר פרצה המלחמה הייתי בת 10. את זכרונותי התחלתי לכתוב מיד לאחר המלחמה, בפולין, בהיותי כבת 15. כל שנכתב כאן הוא אמת לאמיתה, כולל שמות האנשים והרחובות. מזכירה אני את שמות האנשים הללו משום שאין איש שיזכור אותם. אני האחרונה. לפיכך כל שם של אלה שלא נותרו בחיים מהווה כעין מצבה למענם. מצבה שלעולם לא תהיה להם.

את זכרונותי כתבתי בפולנית בשנים 1946-1945. הנחתי את הדפים במגירה ולא נגעתי בהם. פשוט לא יכולתי לקרוא בהם שוב. הם היו מונחים שם קרוב ל-50 שנים. [...] בנותי אמנם יודעות הרבה על השואה, אבל הנכדים יודעים הרבה פחות. החלטתי לכתוב. רציתי שנכדי יקראו וידעו את זכרונותיה וחוויותיה של סבתם ואת קורות משפחתם שאיננה עוד. יודעת אני כמה קשה להם לקרוא בנושא זה, אך קשה יותר היה לחוות את הזוועות. יתכן וכך יבינו את גודל מזלם על שנולדו כאן, בארץ שלהם, בה איש אינו יכול לגנות אותם על יהדותם."

צעדת המוות

חמישים שנה מאז נלקחנו לדרך איומה "צעדת המוות" היה שמה.

יצאנו מאושוויץ בלי כח, בלי תקווה,

בלי לדעת אם יש עבורנו ישועה.

מובלים כמו צאן לשחיטה,

בדרך שרק אל המוות מובילה.

בצידי הדרך גופות ההרוגים,

כל כך רזים, עייפים וסחוסים.

עד היום אני רואה אותם שוכבים,

מוטלים כמו סמרטוטים.

בלילות ארוכים התמונות חוזרות,

איך אפשר לשכוח את אלו המראות?

הצללק נותרה בלב ובנשמה

גם אחרי חמישים שנה.

למי שחיי רגילים ופשוטים,

"חמישים שנה" הם רק מניין של שנים.

עבור אלה שאיבדו משפחה ויקירים

גם נצח לא ירפא את הפצעים.

ארנה-אסתר שפגטנר-פרידמן

1995

ארוכה הדרך הביתה...

ארנה (אסתר) שפגטנר-פרידמן

חברים יקרים מאד,

שנה לועזית חדשה החלה ואנחנו ממשיכים במרץ בפעילויות לשימור מורשת קהילת יהודי קרקוב, אך לא נוכל לעשות זאת ללא עזרתכם הכספית.

נא לשלם את דמי החבר לשנת 2020 בסך 150 ש"ח

בהמחאה לפקודת ארגון יוצאי קרקוב, רח' הנוריות 31 הרצליה, 4672630

או בהעברה בנקאית לחשבון הארגון בבנק איגוד, סניף 079, חשבון 216789

ועידת התביעות CONFERENCE ON JEWISH MATERIAL CLAIMS AGAINST GERMANY, INC.

Website: www.claimscon.co.il • דרך חברון 101, ירושלים 93480 • טל': 02-6712711 • פקס: 02-6712731

Beit Ha'umot, 101 Derech Hevron, Jerusalem 93480 • redisrael@claimscon.org

